

F. A. QULİYEV, texnika e. n.; M. M. YUSİFOVA, P. A. MƏMMƏDOVA

Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi

E-mail: Fakhraddin.Kuliev@mail.ru

GƏNC NƏSLİN FORMALAŞMASINDA İNFORMASIYANIN ROLU

Məqalədə informasiya anlayışına, onun cəmiyyətin sosial strukturun radikal dəyişdirilməsində roluna, milli mentalitet və etnik stereotiplərin fəlsəfi şərhinə, qloballaşma dövründə milli mənəvi irsin qorunub saxlanılmasına və inkişafının adaptiv mexanizmlərinə baxılır.

Açar sözlər: informasiya, milli mentalitet, etnik stereotiplər, gənclik, dövlətçilik, vətən müharibəsi.

İnsan cəmiyyətinin keçdiyi uzun bir təkamül yolu üçün bir neçə mərhələ öz əlamətdarlığı ilə seçilir. XX əsrin ikinci yarısı bu mərhələlər içərisində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Maddi resursların getdikcə tükəndiyi bir dövrdə yeni resursların axtarışı nəticəsində cəmiyyətin inkişafında ən perspektivli resursun informasiya olduğu müəyyənləşdirildi.

İnformasiya anlayışı çoxmənali anlayışdır, onun konkret tərifini vermək asan deyildir. İnformatio (latın) izah etmək, şərh etmək, təqdim etmək, anlayış mənalərini verir [1, s. 399].

İnformasiya obyektiv mövcud olan maddi aləmin insan beynində aktiv inikasının, məxsusi insan əməyinin nəticəsidir. Bu məxsusi əmək maddi aləmin məqsədyönlü dəyişdirilməsinə və yeni münasibətlərin (dünyanın) yaradılmasına yönəldilmişdir.

İnformasiya haqqında müxtəlif konsepsiyaların mövcud olması da informasiyanın çoxçalarlılığı ilə bağlıdır. Bu konsepsiyalarda informasiyanın ontologiya və metodologiyası öz əksini tapır. İnformasiyanın ontoloji baxımdan təhlilinə riyazi, fəlsəfi və kibernetik nəzəriyyələr həsr edilmişdir. Bununla yanaşı, informasiya nəzəriyyəsində antroposentrizm faktoru metodoloji əhəmiyyət kəsb edir.

Riyazi nəzəriyyəyə görə (K.Şennon, N.Viner) informasiya real mövcud olan obyekt deyil, əqli abstraksiyadır. Riyazi nəzəriyyə informasiyaya nişan və siqnallar məcmusu kimi baxır, informasiya dəyərində əhəmiyyət vermir.

Fəlsəfi nəzəriyyədə (A.Ursul, A.Berq, A.Yerşov və s.) informasiya materiyanın yaddaş və şüur kimi xassəsi, onun inikasındır, informasiya materiya kimi əbədidir.

Kibernetik nəzəriyyə üçün (N.Viner) informasiya siqnalın məzmunudur və bütün özünüidarə sistemlərində (texniki, bioloji, sosial) mövcuddur. Antroposentrist baxışlara görə isə informasiya yalnız insan cəmiyyəti və şüurunda mövcuddur, antropososiogenez prosesi nəticəsində yaranmışdır.

Cəmiyyətin inkişafında informasiyanın rolunu aydınlaşdırmaq üçün baxılan nəzəriyyələrin hər biri öz töhvəsini verir.

Bəşəriyyət artıq informasiya dövrünə daxil olmuşdur və informasiya iqtisadiyyatının çəkisi durmadan artır. İnkişaf etmiş ölkələr üçün ümumi iş vaxtının çox hissəsi informasiya iqtisadiyyatının payına düşür.

Qeyd edək ki, informasiyalaşmış cəmiyyətdəki dövrlərdə də maddi istehsalda informasiyanın rolu böyük olmuşdur. Üç mərhələdən ibarət maddi istehsalın hər bir mərhələsində informasiyanın rolu vardır. Birinci mərhələdə obyektiv aləm dərk edilir, təbiətin qanunları haqqında biliklər əldə edilir. Bu, istehsal yönümlü ilk informasiyadır. İkinci mərhələdə əldə edilən biliklər əsasında istehsal olunacaq məhsulun ideal obrazı yaradılır, onun istehsal texnologiyası işlənir. İkinci istehsal informasiyası istehsal faktorlarından biri kimi istehsal qüvvəsi statusu alır.

İnformasiya həm əmək predmeti, həm də əmək vasitəsi funksiyasını daşıyır. Əslində bu iki mərhələdə informasiya istehsal edilir. Sonuncu, üçüncü mərhələdə informasiya maddiləşir. İnformasiya axını maddi-energetik axınla birləşir. Bilik əməyin başlanğıcı, əmək işə biliyin son nəticəsi olur [2].

İnformasiya cəmiyyəti onunla xarakterizə olunur ki, onun strukturu və dinamikası əsasında maddi dəyərlər deyil, informasiya istehsalı dayanır. İnformasiya cəmiyyəti konsepsiyası ictimai inkişafın müxtəlif amillərinin qarşılıqlı təsirini nəzərə alır, onların arasında insan amili müəyyənədicə rol oynayır. Demokratik cəmiyyətə - açıq informasiya cəmiyyətinə keçid müasir dövrün dominant təmayülüdür.

İnformasiya cəmiyyətində iqtisadi inkişaf, sosial dəyişikliklər, hətta həyat tərzini elmi biliklər və informasiyadan istifadə üsulunun funksiyasına çevrilmişdir. Bu nöqtəyi-nəzərdən müasir cəmiyyətin əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən biri kimi beynəlxalq, milli və regional səviyyədə informasiya mübadiləsi vasitəsilə təhsil, elmi-texniki və mədəni inkişaf səviyyəsinin artmasını göstərmək olar.

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması informasiyalaşdırma prosesi ilə bağlıdır. İnformasiyalaşdırma prosesi idarəetmə və inkişaf resursu olaraq informasiyanı mənimsəmək üçün sistem təbiətli yaradıcı bir prosesdir ki, burada məqsəd informasiya cəmiyyətini yaratmaq, bunun nəticəsində sivilizasiyanın sonrakı inkişafını təmin etməkdir [3, s. 71]. İnformasiyalaşdırma prosesinin elementləri içərisində, dominant olan intellektuallaşdırma prosesi, yəni, informasiyanı qavrama və yaratmanın inkişafı və ya cəmiyyətin intellektual potensialının artırılmasıdır.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesində müasir informasiya texnologiyaları vasitələri ilə sosial struktur və proseslər keyfiyyətcə təkmilləşdirilir, radikal şəkildə gücləndirilir.

Rakitov informasiyalı cəmiyyət üçün informasiyanın fərddən tutmuş cəmiyyət səviyyəsinə kimi maddi və mənəvi sahələrdəki əhəmiyyətli rolunu aşağıdakı iki tələblə əlaqələndirir [4, s.32-33]:

- daim artmaqda olan elmi-texnoloji və sosial-tarixi inkişafı dəstəkləyən *milli informasiya resurslarının* yaradılması üçün infrastruktur mövcud olmalıdır;

-sosial strukturlarda informasiya fəaliyyəti və xidmətlərinin genişləndirilməsini təmin edən radikal dəyişikliklərin mövcud olması.

İlkin mühakimə olaraq qeyd edə bilərik ki, informasiya materiyanın semantik mahiyyətidir. "Materiya" anlayışı "sistem" anlayışı ilə eyniləşdirilir, "sistem" anlayışına isə maddə, enerji, bilik və məlumat kimi elementlər daxildir. Bu elementlər, maddənin saxlanması qanununa uyğun olaraq sistemin bir substansiyasından digərinə keçməklə sistemi tarazlıq vəziyyətində saxlayır. İnformasiya daşıyıcısı bir maddə olaraq göstərilən elementlərin qarşılıqlı bilik və enerji daşıyıcısıdır.

Beləliklə, cəmiyyəti sistem kimi öyrənmək üçün bu ideya daha məqsədyönlüdür.

Müasir dövr üçün xarakterik olan daha ciddi problem qloballaşma prosesidir.

Qloballaşma mürəkkəb və ziddiyyətli bir prosesdir, bir tərəfdən xalqlararası münasibətlər inkişaf edir, milli mədəniyyətlər zənginləşir və inkişaf edir, o biri tərəfdən isə bunun əksinə, homogen vahid dünya mədəniyyətinin yaradılması təhlükəsi ilə üzləşirik. Deməli, qloballaşma prosesi milli və etnik unikallığın qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün adaptiv mexanizmlərin işlənilməsi və hazırlanması məsələsinin vacibliyini gündəmə gətirir.

Milli özünüdərk, millətlər arasında özünüidentifikasiya, daim yeniləşən cəmiyyətdə etnik unikallığın qorunub saxlanması üçün adaptiv mexanizmlərin işlənilməsi milli mentalitetə və etnik stereotiplərə yenidən qayıtmağı zərurətə çevirir.

Mentalitet hər bir etnosun əsas atributu, özünüidentifikasiya kriteriyaları sistemi, etnik düşüncə tərzini, sosial davranışın milli modeli və nəsillər arasında ənənəni, varisliyi təmin edən bir mediatorudur. Mentalitet fərd və sosial qrupun düşünmə, hiss etmə və gerçəkliyi qavrama təlimatları, şüurun sosial-mədəni avtomatizmləri sistemidir.

Mənəvi həyatın mürəkkəb fenomeni, millətin əsas xarakteristikalarından biri milli mentalitet, cəmiyyət daxilində insanların əməli fəaliyyəti, hissi və düşüncələr sistemindən ibarətdir.

Milli mentalitetin unikalığı həmin xalqın digər xalqlardan fərqlini təyin etmək zəruri və etibarlı kriteridir.

Stereotiplərin əsas atributları kimi ümumiləşdirmə məqsədilə sadələşdirilib sxem halına gətirilmə, bütövlük – insanı sistem halında səciyyələndirmə, mənsub olduğu etnik qrupa və digər etnosa “özününkü” və “yad” münasibətlərindən irəli gələn subyektivlik, dəqiq definasiyaya sığışmayan metaforikliyi göstərə bilirik.

Sosial stereotiplərin xüsusi forması olan etnik stereotiplər milli-etnik məsələlərdə mühüm rol oynayır, belə ki, stereotip fenomeni etnosun dili, mədəniyyəti və etnik unikalığını əhatə edir. Bir sistem anlayışı olaraq etnik stereotiplər etnosun insan, cəmiyyət, təbiət, kainat, həyat, ölüm və əbədiyyət haqqında düşüncələr sisteminin baza elementləri, əsas kateqoriyalarıdır, etnosun təfəkkür və davranış tərzlərini, dəyər yönümlü baxışlarını təcəssüm etməklə yanaşı cəmiyyətdə insanlararası əlaqə formalarının normativ tənzimləyiciləridir.

Etnosun təfəkküründə dünyanın mədəni, konseptual, elmi mənzərəsini inikas edən stereotiplər özünü ilk növbədə folklor mətnlərində, xalq poeziyasında, etnik frazeoloji vahidlərdə, aforizmlərdə ifadə edir. Folklor mətnlərinin analizi etnik idrak stereotipi, dünyanın milli dil mənzərəsi və milli dil stereotipləri, gerçəkliyin stereotip dərkə və onun verbal şərhə vahid stereotiplər sistemini formalaşdırır, tam və onun hissəcikləri arasında münasibətləri aydınlaşdırmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Artıq yaşadığımız cəmiyyətin inkişafında mənəvi dəyərlərin rolu daim artmaqdadır. Bu dəyərlər informasiya əsrinin təqdim etdiyi obrazlar, anlayışlar və fikirlər üzərində qurulur. İnformasiya əsrinin yaratdığı intellektual və texnoloji imkanlar milli mədəniyyətin tədqiqi və təbliği baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Belə ki, cəmiyyətin inkişafı ilk növbədə milli ruhda tərbiyə edilmiş, müasir dünyagörüşünə yiyələnmiş vətənpərvər gənc nəslin yetişdirilməsi zamanın tələbi kimi qarşıda durur.

Qədim və zəngin Azərbaycan tarixini, onun mədəniyyəti və incəsənətini dərinləndirən öyrənməsi gənc nəslin milli özünüdərkini kamilləşdirir və nəticədə onlar, digər xalqların mədəniyyəti ilə müqayisədə öz mədəniyyətini daha obyektiv qiymətləndirə bilirlər.

Milli mentalitet ilk növbədə ana kitabımız, qəhrəmanlıq dastanı “Kitabi Dədə Qorqud”da öz əksini tapmışdır. Dastanda oğuzların xarakteri haqqındakı fikirləri belə ifadə etmək olar: “Oğuzların zəngin, rəngarəng, mənəvi-psixoloji xüsusiyyətləri ümumi xarakter əlamətlərində daha parlaq şəkildə təzahür edir. Oğuzlar cəsur, igid, qorxmaz, çalışqan, qarşıya qoyduğu məqsədə çatmaqda inadkar və qətiyyətlidirlər. Oğuzlarda əsl adı bir şəxs doğularkən deyil, həyatda bir hünər, igidlik göstərdikdən sonra alır. Özü də, bu adı ona Dədə Qorqud verir [5, s. 35].

Azərbaycan mədəniyyətinin digər nailiyyəti etnosun əsrlər boyu yaratdığı əxlaqi stereotiplərdir. Əxlaqi stereotiplər attraktor funksiyasını daşıyır, ədalət prinsipi, təmənnəsiz yaxşılıq, xeyirxahlıq cəmiyyətin dayanıqlı və davamlı inkişafını təmin edir. Bu əxlaqi vərdisləri qoruyub saxlamaq üçün mənəvi səbatlığın formalaşdırılmasına, əxlaq prinsipi və normalarının hər bir fərdin əqidəsinə çevrilməsinə nail olmağa çalışmaq lazımdır.

Milli mentalitet və stereotiplə bağlı problemin həllində söz sənətinin rolu böyükdür. Bəşəri ideyaların, fəzilətlərin inandırıcı təsviri oxucuda yüksək mənəviyyat aşılayır, bədii əsərlərdə yaradılmış obrazlar simvollara, stereotiplərə çevrilir, oxucuları ardınca aparır. Nəticədə mədəniyyət identikliyi təmin edilir. Milli özünüdərk, yəni mənsub olduğu etnosun özünəməxsusluğunun, mədəniyyət unikalığının dərkə, digər millətlərin mədəniyyətinə hörmət hər bir fərdin öz xalqı qarşısında məsuliyyətini artırır.

Azərbaycan filosoflarından Sührəverdi işraqilik nəzəriyyəsi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri “Gülşəni-raz” poeması, Bəhmənyar “Təhsil” əsəri ilə Yaxın və Orta Şərqlə fəlsəfi fikrinin inkişafına əhəmiyyətli təsir etmişlər.

Azərbaycan elminin dünya elminə verdiyi qiymətli töhvələr ilk növbədə ensiklopedik zəka sahibi Nəsirəddin Tusinin adı ilə bağlıdır. Nəsirəddin Tusi riyaziyyat, astronomiya, fəlsəfə, etika sahəsindəki tədqiqatları ilə dünya elmini zənginləşdirmiş, triqonometriya elminin formalaşmasında əsas rol oynamış, Marağa rəsədxanasını elmin mərkəzinə çevirməklə alimlər nəsli yetişdirmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndələri Nizami, Xaqani, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Mirzə Fətəli Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə, Sabir, Cavid, Cəfər Cabbarlı, Səməd Vurğun, İsa Hüseynov, Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz və başqa ədiblərimizin yaradıcılığı gənclərin mənəviyyat dünyasının zənginləşdirilməsi üçün etibarlı mənbədir.

Milli varlığımızın ikinci vacib elementi milli musiqimizdir. Azərbaycanın musiqi mədəniyyəti qədim və zəngindir. Dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəyli yazır ki, Yaxın şərq xalqları musiqisinin nəzəri və əməli inkişafı tarixində başlıca yeri dünyada məşhur olan iki Azərbaycan alimi, nəzəriyyəçi musiqişünası tutur: Səfiəddin Əbdülmömin ibn Yusif əl Urmavi (XIII əsr) və Əbdülqadir Marağai (XIV əsr). Səfiəddin Urmavi "Kitab əl-ədvar" və "Şərəfiyyə" əsərləri ilə musiqidə sistem yaratmış və onun nəzəriyyəsi sonrakı bəstəkarlar nəsli üçün əsl məktəb olmuşdur. Əbdülqadir Marağai "Cəmə əl-əlhan", "Məqasid əl-əlhan" və "Fəvaid əşərə" risalələri ilə misiqi elminə yeniliklər gətirmişdir.

Musiqi mədəniyyətimizin sonrakı inkişafı Üzeyir bəylə bağlıdır. O, Şərqdə ilk operanın müəllifi, Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin yaradıcısıdır. Nəzəriyyəçi alim kimi Üzeyir bəy Hacıbəyli özünün "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" monoqrafiyasında milli musiqimizin nəzəri əsaslarını işləyib hazırlamışdır.

Azərbaycan musiqisinə - opera, operetta, muğam, xalq mahnıları, aşıq musiqisinə bələdçilik hər bir gəncdə milli özünüdərkə marağı artırır. Nəticədə o, milli varlığa daha dərinlən yiyələnməyə çalışır.

Müasir informasiya texnologiyasının nailiyyətləri xalqımızın dövlətçilik tarixini öyrənmək üçün də geniş imkanlar yaradır.

Azərbaycanda **eramızdan əvvəl III minillikdən** başlayaraq bu günə qədər davam edən qədim və zəngin dövlətçilik ənənələri mövcuddur.

Şərqdə ilk Demokratik dövlət 1918-ci ildə Azərbaycanda qurulmuşdur. Qadınlara seçgi hüququ da ilk dəfə məhz Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti tərəfindən elan olunmuşdur.

Azərbaycanın çox əsrlik hərbi tarixində qüdrətli sərkərdələr yetişmişdir. Ə. Şıxlinski, S. Mehmandarov, C. Naxçıvanski, Xosrov bəy Sultanov və onlarla digər generalların şərəfli həyatı və hərbi fəaliyyəti gənc nəsli üçün bir örnekdir.

Artilleriyanın nəzəri və praktiki inkişafındakı böyük xidmətlərinə və qazandığı qələbələrə görə Əliğa Şıxlinskiyə "Artilleriyanın Allahı" ləqəbi verilmişdir.

Böyük Vətən müharibəsində iki dəfə Sovet İttifaqı qəhrəmanı Həzi Aslanov, əfsanəvi kəşfiyyatçı Mehdi Hüseynzadə və digər qəhrəmanlarımız misilsiz igidliklər göstərmişlər.

Xalqımızın qəhrmanlıq ənənələri bu gün də yaşayır. Qarabağ döyüşündə Mübariz İbrahimov öz heyrətamiz iradəsi və igidliyi ilə artıq əsl qəhrəmanlıq simvoluna çevrilmişdir.

44 günlük Vətən müharibəsində, xüsusi ilə Şuşa şəhərinin azad edilməsi uğrunda döyüşdə Azərbaycan silahlı qüvvələri müzəffər ali baş komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə hərbi tarixini yeni döyüş strategiyası və taktikası nümunələri ilə zənginləşdirdi.

Azərbaycan ordusunun bu parlaq qələbəsi, gənc hərbiçilərin Şuşa uğrunda döyüşdə göstərdiyi misilsiz şücaət, taktiki və strateji yeniliklər xalqımızın qürur mənbəyidir.

NƏTİCƏLƏR

1. İnformasiya yalnız tükənməyən resurs olaraq iqtisadi əhəmiyyət kəsb etmir, eyni zamanda cəmiyyətin mənəvi-intellektual yüksəlişində əhəmiyyətli rol oynayır.

2. Gənc nəsli milli ruhda tərbiyəsi, harmonik şəxsiyyət kimi inkişafı üçün müasir informasiya texnologiyalarının geniş imkanlarından məqsədyönlü istifadə məsələsi obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ракитов, А.И. Философия компьютерной революции / А.И.Ракитов. – Москва: Политиздат, - 1991. - 288 с.
2. Дымов, К., Информационное производство как особое звено материального производства. kvistrel.ucoz.ru/news/.zveno./2009-09-07-1227.
3. Bayramov, Ə. S. Kitabı-Dədə Qorqud dastanlarında etnik-psixoloji xüsusiyyətlərin inikası / Ə.S.Bayramov. - Bakı: Elm, - 2000. - 137 s.
4. Ильенков, Э.В. Космология духа // - Москва: Философия и культура, - 1991. - с. 415-436.
5. Латинско-русский словарь - Москва: Русский язык, - 1986. - 840 с.

SUMMARY

F. A. GULIYEV, candidate of technical sciences; M. M. YUSIFOVA, P.A. MEMEDOVA
Azerbaijan Higher Military School named after Heydar Aliyev
E-mail: Fakhraddin.Kuliev@mail.ru

SIGNIFICANCE OF INFORMATION IN FORMATION OF YOUNG GENERATION

The article considers the concept of information, its role in radically changing the social structure of society, the preservation of national spiritual heritage in the era of globalization and adaptive mechanisms of development

Key words: information, national mentality, ethnic stereotypes, youth, statehood, patriotic war.

РЕЗЮМЕ

КУЛИЕВ Ф. А., кандидат технических наук; ЮСИФОВА М. М., МАМЕДОВА П. А.
Азербайджанское высшее военное училище имени Гейдара Алиева
Электронная почта: Fakhraddin.Kuliev@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

В статье рассматривается понятие информации, ее роль в коренном изменении социальной структуры общества, сохранение национального духовного наследия в эпоху глобализации и адаптивные механизмы развития.

Ключевые слова: информация, национальный менталитет, этнические стереотипы, молодость, государственность, отечественная война.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 17.09.21